

Palatium Admiralitatis

Den slottsliknande byggnaden vid Skeppsholmens västra strand är inte ett lustslott från Johan III:s dagar, som man ibland kan få höra berättas. Det byggdes vid 1600-talets mitt för flottans praktiska behov och har under perioder tjänat som arkiv, magasin och kasern.

Under Gustav Vasas regeringstid, 1523–60, skapades en svensk örlogsflotta och Stockholm blev rikets förnämsta örlogsbas. Den äldsta skeppsgården låg nedanför slottet Tre Kronor, men redan vid mitten av 1500-talet flyttade huvuddelen av verksamheten till Kärppingeholmen, nuvarande Blasieholmen, som därefter kallades för Skeppsholmen. Här byggdes flera stora fartyg, bland andra det olycksaliga regalskeppet *Vasa*.

Amiralitetskollegiet bildades 1634 och då uppfördes ett amiralitetshus på holmens högsta punkt. Huset är delvis bevarat i Sörensenska huset vid Fersenska terrassen.

Lustholme blir skeppsholme

På 1640-talet flyttade flottans verksamhet till den angränsande Lustholmen, som fick överta namnet Skeppsholmen. Benämningen Lustholmen kom sig av att Gustav Vasas tre söner – Erik, Johan och Karl – som efterträdde varandra som svenska kungar och regerade mellan 1560 och 1611, använde holmen till sommarnöje.

Vid mitten av 1640-talet slutade amiralitetskollegiet att sammanträda i huset på Gamla Skeppsholmen och 1647 uppläts det åt riksstallmästaren, varefter kollegiet tvingades att helt lämna sitt viste på Blasieholmen.

Kunglig majestät beslöt därför att ett nytt ämbetshus skulle uppföras på Nya

Skeppsholmen. Det började byggas 1647 och togs i bruk 1650. Arkitekt var sannolikt nederländaren Louis Gillis, som hade varit verksam i Stockholm sedan början av 1620-talet.

Huset inrymde ursprungligen amiralitetskollegiets kansli och sammanträdessal

samt ett segelmagasin. Byggnaden var utformad i holländsk renässansstil med hög takresning och höga dekorerade gavlar.

Våningarna var indelade med listverk och husets hörn pryddes av rustiktedjor. Eventuellt var fasaderna rödfärgade och mönstrade av målade tegelfogar, vilket var vanligt vid den här tiden. Entrén pryddes av en skulpterad portal som kröntes av stora riksvapnet buret av två lejon.

På ett av Jean le Pautres kopparstick efter Erik Dahlberghs teckningar av Karl x Gustavs begravning den 4 november 1660 ser vi det nya amiralitetshuset – Palatium Admiralitatis – i all sin glans omgivet av saluterande örlogsfartyg. Av den ursprungliga praktiken återstår dock i dag blott den skulpterade portalen.

Husets ursprungliga disposition bjöd inte på några märkvärdigheter. På bottenvåningen fanns ett stort och två mindre rum på vardera sidan av trapphuset. Våningen en trappa upp var huvudvåning och indelad på samma sätt som bottenvåningen, men takhöjden var större. Här uppe fanns bland annat

Amiralitetshuset som det framträder på Carl Johan Billmarks stora Skeppsholmspanorama från 1840-talet.

amiralitetskollegiets sammanträdessal. Översta våningen bestod av två stora rum som inrymde segelmagasinet. Den ursprungliga dispositionen framgår av ritningar från 1751, som upprättades med anledning av en föreslagen ombyggnad för flottan.

Kronans säd och kungens arkiv

Det nya amiralitetshuset fick inte heller tjäna sitt egentliga syfte särskilt länge, för 1680 flyttade flottan till Karlskrona och därmed degraderades den ståtliga byggnaden till att användas för simplare ändamål även om amiralitetsrätten fortsatte att nyttja den stora sammanträdessalen ännu ett tiotal år. Huset i övrigt användes de första åren efter flottans flyttning bland annat som provisoriskt sjukhus.

södra flygel och det stackars huset degraderades ytterligare. Det var Kronans stora behov av spannmålmagasin som fällde avgörandet. Det var nämligen så att en stor del av statens skatter, arrenden och andra avgifter betalades in natura, företrädesvis med säd. All denna spannmål måste lagras någonstans och det är förklaringen till att så många av rikets historiska byggnader under lång tid användes som sädesmagasin. På Skeppsholmen fanns för övrigt redan tidigare två stycken kronomagasin.

Den nya användningen av Amiralitetshuset gjorde det nödvändigt med en ombyggnad, som genomfördes 1756–58 efter ritningar av överintendenten Carl Johan Cronstedt. Invändigt gjordes ganska stora ändringar och dessutom revs husets skorstenar och

«Att tillökas med några ornament»

År 1797 hyrdes kasernen – som disponerades av konungen – ut till Arméns flotta (Skärgårdsflottan) och det var nu som en segdragen ombyggnadshistoria tog sin början. Vid mitten av 1810-talet kopplades Fredrik Blom (1781–1855) in på projektet. Vid den här tiden var han bland annat major vid örlogsflottans mekaniska kår och arkitekt vid Kronans allmänna byggnader i Stockholm. Under årens lopp utarbetade han flera förslag till ombyggnad av Amiralitetshuset innan man slutligen kom till skott.

Fredrik Blom var en av de främsta svenska arkitekterna under 1800-talets första hälft. På Skeppsholmen har han, förutom Amiralitetshuset, bland annat

På ett av Jean le Pautres kopparstick, som visar Karl x Gustavs begravningsfölje 4 november 1660, ses Amiralitetshuset till vänster bakom saluterande örlogsfartyg.

I slutet av 1600-talet flyttades efter hand en mängd arkivalier från slottet till Amiralitetshuset till dess att det – så när som på vinden – var helt fyllt med slika persedlar. Även utrymmet under taket lyckades Kongl. Archivum så småningom tillskansa sig från amiralitetskollegiet. Men huset var i dåligt skick och en reparation var av nöden. Det var den allerstädes närvarande Nicodemus Tessin d.y. som fick ansvaret för iståndsättandet, och reoveringen genomfördes 1705–06.

Nu revs de höga gavlarna och taket sänktes med den översta våningen. Av 1600-talets dekorationer behölls bara portalen. Koppartaket såldes, fönstren försågs med järnluckor och av Palatium Admiralitatis blev rätt och slätt ett magasin.

Vid mitten av 1700-talet började arkivalierna att flyttas till det nya slottets

några fönster murades igen.

Det var dock bara en fjärdedel av huset som användes till spannmålmagasin. Resten inreddes på 1760-talet till kasern för de båtsmän som var kommanderade till Stockholm. Skeppsholmen och Kastellholmen hade nämligen återfått sin marina betydelse 1715 när en galärflotta skapades.

På 1770-talet blev magasinet havreupplag för hovstallet och på 1790-talet revs magasininredningen slutligen ut och huset blev kasern i sin helhet. Innan dess hade man haft tankar på att bygga om det till amiralitetskyrka och det gick så långt som till att ett förslag utarbetades 1791, men sedan föll projektet.

Carl Johan Billmarks litografi från 1840-talet visar Amiralitetshuset som det såg ut efter 1700-talets magasinombyggnad.

ritat Skeppsholmskyrkan, Kasern 11 samt Exercishuset och på Kastellholmen är Kastellet hans verk. Bland övriga arbeten märks Kungliga Borgen på Gärdet, Rosendals slott och Livgardets till häst kasern vid Storgatan, som numera hyser Riksantikvarieämbetet.

Blom är också känd för sina flyttbara hus, som blev en stor framgång. År 1844 hade 140 stycken tillverkats; många uppfördes på Djurgården och flera gick på export.

I sina offentliga uppdrag förvaldade Blom en svensk tradition som utmärks av enkla, funktionella och välproportionerade byggnader, men intrycken av den franska nyantika arkitekturen från 1700-talets senare del är också tydlig i de tidigare verken. Särskilt livgardeskasernen har en martialisk och monumental karaktär där dekorativa fasadelement spelar en underordnad roll.

Stockholms stadsbild påverkades i hög grad av Fredrik Bloms arkitektur under 1800-talet. Från vänster ses Amiralitetshuset ritat 1844, Karl Johans kyrka 1823–33, Hantverkskasernen 1828, Båtsmanskasernen 1813 (ovanför Intendenturförrådet) och i bakgrunden, på Gärdet, Livgardeskasernen från 1805.

Då Amiralitetshuset omgestaltades på 1840-talet var myten om dess ursprung som lustlott år Johan III fortfarande levande. Huset försågs därför med arkitektoniska utsmyckningar som skulle motsvara dess antagna historia.

Senare kommer mer renodlade empireredrag in i hans arbeten. I Kungliga Borgen till exempel finns de antikiserande figurer som man förknippar med det första kejsardömets arkitektur.

Tämligen tidigt använde sig Blom av det medeltidsimiterande formspråket och när det gäller militära byggnader ritade han i själva verket den första i denna stil i vårt land. Det är den ännu bevarade lilla vaktbyggnaden vid Galärvarvet i Stockholm, som projekterades 1832 och uppfördes några år senare. Ytterligare några år senare byggdes muren runt varvet i samma stil och 1846–48 tillkom Kastellet på Kastellholmen.

Det slutliga förslaget till ombyggnad av Amiralitetshuset utarbetade Blom på sommaren 1843. Det visar en stram klassicistisk exteriör av samma kynne som flertalet av arkitektens byggnader på Skeppsholmen och annorstädes. Denna sparsmakade arkitektur var till väsentlig del ekonomiskt motiverad och Blom hade fått ett föregående förslag från samma år refuserat av chefen för Sjöförsvarsdepartementet viceamiral Johan Lagerbjelke, på grund av att det ställde sig för dyrbart. Men nu klockan fem i tolv ändrade sig samme

Lagerbjelke och anförde i konseljen den 24 maj 1844: «... om icke K. Maj:t i anseende till nämnda byggnads läge vid hamnen, i näder skulle kunna tänkas tillåta, att den fastställda ritningen finge, enligt en nu förevisad särskild ritning, tillökas med några ornament, varigenom kasernbyggnaden, som, i anseende därtill att den fordom varit ett lusthus för konung Johan III, ägde en viss historisk märkvärdighet, kunde erhålla ett prydligare utseende».

Det tycks som om detta var Lagerbjelkes egen idé, därtill inspirerad av den gamla myten att den gamla kasernen en gång varit kung Johans lusthus. Möjligtvis kan Oscar I haft ett finger med i spelet eftersom han var intresserad av tidens arkitekturromantik. Hur som helst, Blom hade utarbetat ett exteriörförslag i 'nederländsk stil' som visades upp i konseljen och godkändes. Förebilden var naturligtvis husets ursprungliga utseende, om än dramatiserat av de fyra hörntornen, som för övrigt inte fyller någon som helst praktisk funktion.

Nu äntligen kunde arbetet börja. Det mesta av husets innanmäte revs ur och alla bjälklag utom det ovan bottenvåningen flyttades. Nya fönster togs

upp i de gamla murarna och huset fick ny inredning. Planförändringarna var dock inte så stora. Efter ombyggnaden innehöll bottenvåningen matsal, kokrum, marketenteri, vaktrum, officersrum och informationsrum. På våningen en trappa fanns kompanichefens expedition, officerskök, underofficersrum, underofficerskök och informationsrum. De båda övre våningarna innehöll vardera två stora logement samt repetitionslokal och förläggingsrum för musiken fördelade på båda våningarna. Kasernen rymde efter ombyggnaden 180 man, således ett fyrtiotal i varje logement.

Exteriören fick det utseende den har i dag, med den skillnaden att den tegelröda fasaden fick ett mönster av imiterade murfogar.

Den närmaste omgivningen ordnades genom att berget täcktes med jord och gräs. Blom hade egentligen tänkt sig att ge det hela utseendet av en bastion krönt med en krenelering, men man fick nöja sig med en kompromiss. I juni 1846 kunde G. A. Blom, som vikarierade för den 'riktige' Blom, anmäla till eskaderchefen att kasernen slutligen var färdig för inflyttning.

Det nya huset blev mycket uppskat-

Längst t.v. Portalen är i original från 1600-talet och har infogats i 1800-talets romantiska förvandling av byggnaden.

T.v. Sedan hösten 2000 fungerar Amiralitetshuset som huvudkontor för Svenska Turistföreningen.

Under. Interiören är helt förändrad till moderna kontorsrum.

tat av samtiden och exempelvis skriver Gustaf Thomée i Stockholmska promenader från 1863: «... på en höjd samt bildande ett motstycke till kyrkan, ligger den andra av Skeppsholmens praktbyggnader, *Kanonierkasernen* eller det förut omnämnda Kon. Johans Hus. Denna byggnad, som varit använd dels till säte för amiralitetet, dels till magasinshus samt till förvarande af handlingar, tillhörande Riks-Archivet och Kammar-Kollegii Archiv, blef i början af 1700-talet upplåten till kasern, men hade länge ett högst ruskigt utseende, tilldess, så påstås det, Konung Oscars konstsinne någon tid efter det Skeppsholmskyrkan invigdes, eller år 1846, med ens förvandlade den till ett värdigt motstycke till denna. Sedan denna tid står det gamla Kung Johans Hus med rikt prydda gaflar i Normandisk stil och med toureller i de fyra hörnen på sin gräsbevuxna höjd som en bland Stockholms vackraste byggnader och ger en fulländning åt utsigten öfver Skeppsholmen ... ».

Huset kom att användas som kasern under drygt hundra år efter Bloms ombyggnad, så småningom under namnet Kasern I. De båda nedre våningarna ianspråktofs efter hand helt för kansli-

lokaler och 1940 delades de fyra stora logementena upp i mindre och mer tidsenliga förläggningar och dagrum.

Från kasern till kontor

Stora delar av flottans station flyttade några år efter andra världskriget till Berga och Hårsfjärden i Stockholms skärgård. Därför behövdes inte längre lika stora förläggningsutrymmen på Skeppsholmen som tidigare och Kasern I byggdes 1952 om till kansli för ostkustens marindistriktsstab och blev på nytt ett slags amiralitetshus. Arkitekt för ombyggnaden, som utfördes av Fortifikationsförvaltningen, var Rudolf Cronstedt. Något senare uppläts Kasern II till Konsthögskolan och Exerchuset till Moderna museet.

Riksdagen avgjorde 1953 den utomordentligt segdragna frågan om lokaliseringen av örlogsvärvet och flottans stockholmsstation. Det beslöts att örlogsvärvet skulle flytta till Muskö och flottans station till Berga. Flyttningarna genomfördes slutgiltigt 1969. Marinen disponerade emellertid Amiralitetshuset ytterligare en tid och först 1993 överlät Fortifikationsförvaltningen byggnaden till det nybildade Statens fastighetsverk.

Huset var delvis i dåligt skick och planlösningen var svårutnyttjad och otillfredsställande – därför var huset i behov av en genomgripande restaurering. Restaureringen, som genomfördes 1997, projekterades av White arkitekter med Mats Wählin som ansvarig

arkitekt. Förutsättningen var att huset även framgent skulle fungera som kontor.

De mest omfattande åtgärderna var att en hiss installerades och att ett reservtrapphus byggdes, vilket var byggnadstekniskt komplicerat. Vidare inreddes vinden, och genom att riva ett antal mellanväggar från 1950-talets ombyggnad skapades tydligare rumssammanhang och en mer ändamålsenlig planlösning. El- och ventilationsinstallationerna förnyades. I görligaste mån sparades ursprungliga inredningsdetaljer, bland annat ett par kakelugnar som hade lyckats överleva. Men det bör understrykas att huset är byggt som kasern och aldrig har gömt på några överdådiga inredningar.

Exteriören återställdes till det utseende den hade efter Bloms ombyggnad, med undantag för de vita imiterade tegelfogarna. Exteriördetaljerna var delvis i mycket dåligt skick.

Gaveldekorationerna hade vittrat sönder och ersattes med nya. Tornspirornas träkonstruktioner var till stor del upprutnade och nya tillverkades på plats.

Sedan hösten 2000 hyr Svenska Turistföreningen Amiralitetshuset. Turistföreningen bildades 1885 och under mottot 'Känn ditt Land' har den utvecklats till en av Sveriges största folk rörelser – från blygsamma 47 medlemmar det första verksamhetsåret till drygt 300 000 i dag. ■

Staffan Nilsson;
Fil. dr, Byggnadsantikvarie

